

Տնօրէնութիւն այսպիսի և և խոտութիւն աչալուրջ ի նորոյ յաւել և և զգժգոհութիւնս ոմանց անձանց ոչ բարեմտաց :

Արդեւ զյաճախութիւն անձա՛հ և անսէտ տեղեկադրութեանց (քաղքիք) և խնդրադրութեանց առ պետութիւն, և ուշ եղ և անոնաւոր և ամփոփ խմբադրութեանց և այն աղջօղուտ խնդրոց կարեւորաց և և թ : Միանգամայն հետեւէր ինքնին և արդիւնաւորէր զփութաջան կատարումն խնդրոց ի Բ. Դրան, մինչ յամաց հետէ բարձր թողի առնէր Օսմ. կառավարութիւն զմեծադոյն մասն զրութեանց Պատրիարքարանի՝ տեսալ զանպատեհ զրուածս և զմիջամտութիւնս օտարոտիս : Սակայն այս տայր առիթ զժգոհութեանց ոմանց անձանց :

Հաստատեաց զսիրալիր և զաղղեցիկ յարարերութիւնս ընդ Օսմանեան նախարարաց, մանաւանդ ընդ պաշտօնէից արտաքին և ներքին դործոց, ընդ մեծ եպարքոսի (Ալի և Ֆուատ փաշայից), ընդ դեսպանս օտար պետութեանց եւրոպականաց և ընդ այլոց կարեւորագոյն անձանց :

Եւ այսպէս բարձրացոյց զաղղեցութիւն և զպատիւ պատրիարքութեան և Պատրիարքարանի :

Առանց ուկն տալոյ տկարամտաց և նենգամտաց, յատկացոյց զյատուկ կտուս և զերիվարս*) ի պէտս իւր, մինչ համարէին զայս նշան փառասիրութեան՝ առանց լմբոնելոյ զպէտս և զպատիւ պատրիարքի որ յարտաքին յարարերութիւնս : Մանաւանդ ինքն հոգայր զծախուց :

Այցելէր վարժարանի Աւագ Եկեղեցւոյ Գում-Գարուլի :

Հարկ էր պատրիարքի տալ Աղղ. Հիւանդանոցի զպաշտօնական այցելութիւն, և հակառակ խնդրանաց հոգարարձութեան՝ օրածդէր Գէորդ Արքեպիսկ. զայցելութիւն իւր, կամեցեալ ի յեղակարծ ժամու երթալ ինքնին և տեսանել աջօք իւրովք զիսկական վիճակ Ս. Փրկչ. Կեդր. Հիւանդանոցի :

Գիտէր սա ստուղծութեամբ զվիճակ Հիւանդանոցի և կամէր մերկացուցանել զխարդաւանութիւնս որ պաշտօնական այցելութիւնս :

Միջոցաւ բժշկապետ Սերորէի Վիչէնեան (Սերվիչէն Էֆէնտի) և այլոց հաւատարիմ անձանց առնոյր հանապաղ զճշգրիտ, միանգամայն զկսկծառիթ տեղեկութիւնս զԱղղ. կեդրոնական Հիւանդանոցէ, զանխնամ վիճակէ հիւանդաց և անկելոց, ցաւազարաց և խելազարից զանկողնոց, զհանդերձից և զսննդոց նոցա, զորքոց և զզպրոցէ

*) Երանթ. Վ. Ե. Մ.—Պօղոս Պէյ Տառնան, վառօղապետ, նուիրէ զկէս կառաց, իսկ իմք գնայ առնու զկառան :

եւ թէ պակասէին յոյժ յոյժ ի դպրոցի մահճակալք եւ անկողինք համեմատութեամբ թուոց աշակերտաց, մինչեւ ի միում անկողնեւջնջել 20-25 ամեայ երիտասարդաց ընդ 8-10-12 ամեայ մանկանց եւ պատանեաց: Հակառակ նուազ եւ անխնամ սննդեան պատասպարելոցն Հիւանդանոցի եւ որբոց, յաւուրս պահուց անդամ վայելէին պաշտօնեայք եւ վարժապետք ընդ տեսչի զհամադամ կերակուրս ուտեաց՝ ընդ ոմանս սիրելիս իւրեանց:

Ուստի յաւուր միում ի յեղակարծ ժամու մեկնեցաւ Տ. Գէորգ Արքեպս.—Պատրիարք ի պատրիարքարանէ, եւ զճանապարհացն հրամայէր կառապանի ուղղել զկառան յայս եւ յայն կողմ: Եւ այսպէս եհաս եւ եմուտ ի Հիւանդանոց, ընդ որ յապուշ կրթեալ եւ չփութեալ պաշտօնէից համայնից, տեսչի եւ վարժապետաց, ոչ գիտէին զի՛նչ առնել: Միանգամայն աղղկեցին Հոգաբարձուաց զյեղակարծ դալուստ Ս. Պատրիարքի:

Ինքնին դնաց ուղղակի ի խոհանոց, եւ սկսաւ հետազօտել զկերակուրս, զկաթսայս, զսանս եւ զայս: Ետես դանխնամ եւ զորդնոտեալ կերակուրս պահոց համայն պատասպարելոց Հիւանդանոցի եւ զհամադամ կերակուրս ուտեաց պաշտօնէից եւ վարժապետաց յաւուրն պահոց, դանմաքութիւնս խոհարարի եւ խոհանոցի, եւ թէ կարգեալ էին զոմն յապուշ-խեղադարից յերկրորդ Մուրփուրիկ (եամաք) խոհարարի: Այս չորաւ ի ննջարան որբանոց դպրոցի ի Ս. Յակոբ եւ ստուգեաց զտխրատիթ ճշմարտութիւն տեղեկութեանցն հաղորդելոց ինքեան:

Չննեալ եւ զննջարանս հիւանդանոցի, զհիւանդս, եկն եւ նստաւ ի սրահի ընդունելութեան՝ մշտացեալ եւ զայրացեալ:

Պահանջեաց ի տեսչէ եւ զայլ տեղեկութիւնս կարեւորս՝ զքանակութենէ պատասպարելոց, որբոց, մանկանց եւ պաշտօնէից, եւ վերադարձաւ ի Պատրիարքարան: Եւ ի Ժողովի հաղորդեաց զարդիւնս այցելութեան իւրոց եւ զտխուր միճակ Հիւանդանոցի, առաջարկեալ փութալ բարեկարգել զհաստատութիւն զայն, միանգամայն զՍ. Յակոբ յատկացուցանել ի դպրոց եւ ի բնակութիւն երիտասարդաց՝ որոշեալ եւ հեռացուցեալ զնոսա ի մանկանց եւ ի պատանեաց:

Եւ ահա Հոգաբարձութիւն Հիւանդանոցի զամօթի հարեալ, զբերուեալ եւ բորբոքեալ ընդ յեղակարծ այցելութեան Ս. Պատրիարքի եւ ընդ խալտառակութիւնս իւրեանց, սկսան յուղել եւ զբոքել զկուսակցութիւն իւրեանց եւ զաղզ (իմա՛ զԿ. Պօլիս), ընդ որս միացեալ էին պարոնայք Քրիստոսաւոր Ղաղարոսեան եւ Ստեփան Փափաղեան ուսուցիչք դպրոցի Ազգ. Հիւանդանոցի, եւ տարաձայնէին իբր զի Ս. Պատրիարք կամի կործանել զՀիւանդանոց, ցրուել զաշակերտս,

բարձր յընդարձակելն եւ ի բարեկարգել Բերայի, դամ քան զդամ մտեալ ի շրջանակ շինուածոց, առթիւ բողոքանաց եւ խնդրոյ պապադաւանից Հայոց նախ եւ դառաջինն կամեցաւ եւ ջան կալաւ երբեմն սպարապետ հռչակաւոր Բիզա փաշա ի դրաւել զվայրն զայն եւ շինել անդ զգօրանոց եւ զայլ շինուածս: Եւ յաջողեցաւ նմա ճարտարութեամբ իմն առնուլ եւ տիրել միոյ մասի գերեզմանատան եւ կանգնել անդ զգօրանոց աջակցութեամբ ոմանց ազգեցիկ Հայոց յաւուրս պատրիարքութեան Յակոբայ վերջնոյ:

Յետ նորա յարկաւ քաղաքապետութիւն Բերայի ըստ թելադրութեանց ազգեցիկ Հայոց պապականաց յափշտակել իսպառ գլերեղմանատունն զայն յանուն եւ ի պէտս արուարձանին եւ քաղաքամասին Բերայի, ջան կալեալ նաեւ խափանել զթաղումն ննջեցելոց: Շարունակէին եւ խնդիրք պապականաց ընդ պաշտպանութեամբ պապադաւան գեսպանաց եւրոպականաց, իսկ Պատրիարքարան եւ Հայք Բերայի վիճէին ընդդէմ հակառակորդաց եւ ջանային ի պաշտպանութիւն ազգային սեփականութեան ըստ կալուածադրոց եւ ըստ դարաւոր տիրապետութեան:

Արժանայիշատակ Աւագ Բահանայ Զաքարիա Ս. Երրորդութեան Եկեղեցւոյ ժրջանութեամբ իմն եւ արթնութեամբ յաջողեալ էր տալ շրջապատել գլերեղմանատունն զայն յետ անցիցն որ յաւուրս սպարապետ Բիզա փաշայի:

Այսպէս շարունակէր յաւուրս պատրիարքութեան Գէորգայ Արքեպիսկոպոսի:

Լուեալ Գէորգայ ի հաւատարիմ ազրերաց, զի ոմանք ի զխաւորաց Հայոց, եւ յանուանէ Պօղոս պէյ-ամիրայ Տատեան, խոստացեալ են ի գաղտնի տալ զբաժին ինչ ի գերեզմանատանէ ի նուէր եւ ի դոհացումն պապականաց, եւ զի ոմանք ի խոստմնատուաց էին անդամք Գերագոյն Ժողովոյ եւ ազգային վարչութեան Պատրիարքարանի, առանց հաղորդելոյ ումեք զմտադրութիւն իւր, ինքնին եւ ի գաղտնի ձեռնարկեաց պաշտպանել զդատ ազգային ըստ գիւնագիտութեան իւրոյ:

Փութացաւ գիմել նախ եւ քանից Մեծի Եպարքոսի եւ պաշտօնէի արտաքին գործոյ Թուրքիոյ, եւ ասպա մի անդամ գեսպանի Գաղղիոյ պաշտպանի պապադաւանից:

Ի շարս պաշտպանողական բանից իւրոց ըստ դարաւոր իրաւաբանական նկատողութեանց եւ ըստ սեփականատիրութեան, առարկեաց առաջնոյ եւ զայս, եթէ դուք ինքնին խրախուսէք զհպատակս Օսմանեան պետութեան գիմել ի պաշտպանութիւն այլոց պետութեանց ի կարեւորագոյն խնդիրս՝ յորժամ յարդէք եւ կատարէք դանիրաւ պաշտպանութիւնս նոցա եւ առ այն հարկանէք զարդար իրա-

ւունս հպատակաց ձերոց, մինչ հարկ է արդիւնաւորել զհակառակն ի սլաշտսլանութիւն արդարութեան՝ իրաւանց եւ հպատակաց ձերոց:

Դիմէ եւ առ ի դեպքանս դադրիական, զոր սիրաշահէ առարկեալ՝ եթէ սակաւութիւն են պապադաւանք ի Հայոց, մինչ միլիոնաւոր մասն ստուարութիւն կազմէ զհայ ազգ, եւ անշո՛ւշտ հաճոյ լինի Գաղղիական կայսրութեան շահել յաւէտ զհամակրութիւնս միլիոնաւոր Ազգի Հայոց, քան զ40 — 50 հազար պապականաց: Միանգամայն պարզէ դարդար իրաւունս Հայոց եւ զանիրաւ պահանջ փոքրութիւն ուժացելոց:

Այսպիսեօք միջոցօք եւ ճարտարամտութեամբ հնարէ զսլաշտսլանութիւնս եւ տայ զաղարեցուցանել զվէճ հակառակորդաց, յորս մասնակցէր եւ պետութիւն Օսմանեան եւ հետեւէր առաւել սեփականել ինքեան յանուն զօրանոցի կից եղելոյ եւ շարունակելոյ մինչեւ ցայսօր:

Յետ շահելոյ զայս դատ՝ հաղորդէ Ս. Գէորգ Արքեպս. Պատրիարք վարչական ժողովոյ Պատրիարքարանի, ընդ որ խոթոռին եւ վշտանան որք խոստմնատուք էին ի գաղտնի:

Ուստի աստ եւ անդ ամբաստանէին զպատրիարքը, առարկեալ զայս դործ, եթէ ինքնին դործէ ի գաղտնի եւ առանց հաղորդելոյ մեզ, իմա՝ ժողովոյն պատկանելոյ եւ առանց խնդրելոյ զաջակցութիւն մեր:

Յաւուր միում, յորժամ մեղադրէին զԳէորգ ըստ այսմ խնդրոյ ի Մեծ նոր Խանի, Պէօյլիք Ենի Խան) ուր էին կեդրոնք հայազն դրամատեարց, վաճառականաց եւ այլոց, լսէ ոմն յունազգի — հայհոս — դրամատէր — վաճառական Գառը գիւղացի (Գուղֆտուն) զտրտունջս հակառակորդաց, եւ հարցանէ զնոսա, «եթէ շահեցա՞ւ պատրիարք ձեր զգաւն»: Պատասխանեն հաստատական այս՝: Ապա ուրեմն, յաւելու ասել Յոյն. «առ ի՞նչ են ամբաստանութիւնք եւ զժողովութիւնք ձեր՝ եւ աղաղակք՝ ցորչալի վաստակեալ է զգաւն: Եթէ լինէր նա պատրիարք ազգի մերում (Յունաց), սլաշտէաք զնա»: Ոչ գիտէր Յոյն դրամատէր Գառը գիւղացի զիսկական միտս նոցա:

Ջան մեծ կալաւ Գէորգ Արքեպս. ի բարեկարգել զգաւրոցս Մայրաքաղաքի, եւ կազմել զկրթական ծրագիր միօրինակ, զօրացուցանել զկրթութիւնս մայրենի հանդերձ այլովք, եւ եկեղեցական երաժշտութեամբն: Որոյ վասն խորհրդակցէ, եւ ընդ ազգային խմբագիրս ումանս: Որ եւ այս զրդուէր զնախանձ Սէթեան—Տէրոյեանց կուսակցութեան:

Վարէր նախանձախնդրութեամբ առանձին եւ ընդ անձինս գիտնականս եւ խստիւ ընդ եկեղեցականս եւ ընդ սլաշտօնեայս:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

ՅԱՂԱԳՍ ԳԱԼՍՏԵԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿԱՅ ԵՒ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ ՄԻՔԱՅԷԼԻ ԼՕՌՈՒ ՄԷԼԻՔԵԱՆՅ
ԵՒ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ՄԵԾԻ ՏԳՍԻ ՆԻԿՈԼԱՅԷՎԻԶԻ ԵՒ
ՍԱԿՍ Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԵՒ ԱՆՅԻՅ ԻՆՁ

Առ ի սիրաշահել զՀայո թուրքերոյ ըստ քաղաքական-դիւանա-
գիտական նկատողութեանց եւ ակնկալութեանց, ջան կալաւ ոռոսա-
կան կառավարութիւն տալ ընտրել ի կաթողիկոս ամեանայն Հայոց
յետ հանգստեան Տ. Ներսիսի Ս. Հայրապետի Ազգի մերոյ զոմն յե-
պիսկոպոսաց Հայոց թուրքերոյ, որոյ վասն բանակցէր ի գաղտնի
ոռոսական դեսպան Կ. Պօլսոյ ընդ երեւելիս Հայոց: Եւ այսպէս ընտ-
րեցաւ Տ. Մատթէոս Արքեպս. ի կաթողիկոս եւ սպասէր մնայր
առդ ի Կ. Պօլիս գալստեան Հրաւիրակաց ի Ս. Էջմիածնէ եւ պատ-
ուիրակի ոռոսական կառավարութեան, զորպիսի պաշտօն յանձնեալ
էր պետութիւնն ոռոսաց զօրապետ Միքայէլի Լօռու-Մէլիքեանց առ
ի հրապուրել զՀայս:

Եկեալ հասեալ էին Տ. Մակար Արքեպս. եւ Տ. Մկրտիչ վարդա-
պետ Բաբամեանց Հրաւիրակը ի Ս. Էջմիածնէ, եւ առեալ զհրաման
Վեհ. Հայրապետի՝ դիմեալ էին յուխտ եւ յերկրպագութիւն Ս. տե-
ղեացն տնօրինականաց ի Ս. Երուսաղէմ:

Եկն եւ Լօռու-Մէլիքեանց (Լօրիս Մէլիզօֆ) զօրապետ ի 20ն
Ապրիլի 1859 թմի: Եւ իջեանեցաւ ի ոռոսական դեսպանատան:

Ամիրայը եւ գլխաւորը Հայոց Կ. Պօլսոյ՝ առ ի մեծարել եւ
փառաւորել զՏ. Մատթէոս Կաթողիկոս եւ ի դիւրացուցանել զյա-
րաբերութիւնս որ ընդ նորին Սրբութեան, խորհրդակցեալ առթիւ
գալստեան զօրապետ Միքայէլի, տեղափոխեցին զՏ. Մատթէոս Կա-
թողիկոս ի Միջագեղջէ ի Բերա, յատկացուցեալ ի բնակութիւն Նո-
րին Սրբութեան զհոյակապ ապարանս Պօղոս Ամիրայի Տատեան վա-
ռօղապետի որ ի Թօղրու Խօլ, մերձ Եկեղեցւոյ Ս. Երրորդութեան:

Յետ աւուրց ինչ եկն Լօռու-Մէլիքեանց եւ ներկայացաւ առ
Գէորգ Արքեպս. Պատրիարք ի Պատրիարքարանի, եւ ետես զմեծա-
րանս վայելուչս:

Տեսակցեալ սակաւուր ընդ միմեանս, առեալ Ս. Պատրիարքի
տարաւ զզօրապետ Միքայէլ զպատուիրակ ոռոս. կառավարութեան
եւ ներկայացոյց Վեհ. Տ. Մատթէոս Կաթողիկոսի ի Միջագեղջ
արժանաւոր իմն հանդիսիւ, նախ քան գտեղափոխելն ի Բերա:

Յետ տալոյ Ս. Պատրիարքի զփառաւոր իմն կոչունս ի պատիւ

գորապետի յիշելոյ, սկսաւ ոգեւորութիւն մեծ եւ մրցումն ի գլխաւորս Ազգի մերոյ առ ի պատուել զԼօռու-Մէլիքեան :

Զայսու միջոցաւ եկն եւ Կոստանդին Մեծ դուքս եղբայր Օգոստ. Աղեքսանդր Բ. Կայսեր ռուսաց ի Կ. Պօլիս (ի 28 Մայիս 1850), զորոյ զգալուստ շնորհաւորեցին Տ. Մատթէոս Ս. Կաթողիկոս եւ Ս. Գէորգ Արքեպս. — Պատրիարք ըստ արժանւոյն :

Մի զկնի միոյ յաճախեցին առիթք ոգեւորութեանց Հայոց Կ. Պօլսոյ, եւ հանդէսք նշանաւորք, յորպիսիս եղեւ նշանաւոր՝ եզական եւ պատմական նաեւ հանդէս չքեղ յուղարկաւորութեան թաղման Մաքսուտ ամիրայի Սարիմեան վախճանելոյ ի 29-30 Մայիսի, ներկայութեամբ Վեհ. Հայրապետի, և ներկայ և նախկին պատրիարքաց եւ ալոյց, թէպէտ անձրեւ յորդահոս վրդովէր զհանդէս յուղարկաւորութեան :

Ռուսական կառավարութիւն ջանայր ի գաղտնի փութացուցանել զչու Վեհ. Կաթողիկոսի ի Ս. Էջմիածին՝ սղգեալ ոմանց ազդեցիկ անձանց մերազնեայց, որք հետեւէին հաճոյանալ միշտ եւ հանապազ ռուսական կառավարութեան, ակնկալէին տխրոսից եւ արտօնութեանց եւ շքանշանից, որպէս եւ խնդրեալ էին ի Տ. Մատթէոս Կաթողիկոսէ, թէպէտ սա կամէր դանդաղել ի չու, եւ յուզէր զխնդրըս ինչ :

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

ՅԱՂԱԳՍ ԾՐԱԳՐԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԵԱՆՅ ԱՌ ՎԵՀ. ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ

Որպէս տեսցի ի ստորեւ ի վերջ այսմ գլխոյ ի պատճէնէ ծրագրերի, Տ. Մատթէոս Կաթողիկոս եթէ ըստ գաղտնածածուկ նպատակաց իւրոց եւ եթէ խրախուսեալ յանփորձ անձանց ոմանց, մանատակաց իւրոց եւ եթէ խրախուսեալ յանփորձ անձանց ոմանց, մանատակաց իւրոց ի պէտս եւ ի պայծառութիւն Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, զոր եւ ստորագրեալ ոչ սակաւ Հայոց ի Կ. Պօլսոյ եւ ի դաւառաց, ներկայացուցին իրրեւ զհանրագիր առ Տ. Գէորգ Արքեպս. Պատրիարք, որպէս զի Ազգային Վարչութեամբ խորհրդակցեալ խնդրեսցեն ի Ս. Կաթողիկոսէ կարգել ասդ ի Կ. Պօլիս զոմն յեպիսկոպոսաց Մայր Աթոռոյ ի կաթողիկոսական ներկայացուցիչ, կազմել զժողով եկեղեցական ի Կարին առ ի բարեփոխել զամուսնական, զվարչական եւ զայլ օրէնս ինչ, հաստատել զկարգապահական կանոնս ի պէտս եկեղեցական պաշտօնէից եւ կարգել զնոր բարեկարգութիւնս ի պէտս Ազգի եւ Եկեղեցւոյ :

Յանձնէ Տ. Գէորգ Արքեպս. Պատրիարք խորհրդակցութեան եւ որոշման Հոգեւորական եւ Գերագոյն Ժողովոյց զհանրագիր ժողովըրդական եւ դառաջարկութիւնդ, միանգամայն տայ զխորհուրդս՝ ըզդուշանալ զարդիս յեկեղեցական ժողովոյց եւ ի հնաւանդ օրինացն եւ յամուսնական կանոնացն փոփոխութեանց, խնդրել ի նորընտիր Ս. Կաթողիկոսէ՝ յետ օծմանն առնուլ յուշադրութիւն զծրագիրն բարեփոխեալ, յետ կարեւոր փորձառութեանց եւ խորհրդակցութեանց անդ ի Ս. Էջմիածին ընդ խոհեմ, հեռատես, հմուտ եւ եկեղեցապէր եկեղեցականացն բարձրաստիճանաց եւ փորձառուից եւ ըստ այնմ տնօրինել զոր ինչ արժան իցէ :

Իսկ Հոգեւոր եւ Գերագոյն Ժողովք կարգեն զՄասնաժողով յատուկ, որ բարեփոխէ եւ համառօտէ զծրագիրդ առաջարկութեանց, եւ ուր ուրեմն օրաձգէ եւ թողու յանորոշ վիճակի :

Ընդ այսպիսի հետեւանս խոտոռեալ Տ. Մատթէոս Կաթողիկոսի եւ կուսակցացն՝ դրդոնն զէժդոհութիւն ժողովրդականս ընդ դէմ Գէորգայ, հնարեալ զստապատիր տարաձայնութիւնս, միանգամայն փութայր այլեւս Տ. Մատթէոս Կաթողիկոս մեկնել աստի ի Կ. Պօլսոյ եւ երթալ ի Ս. Էջմիածին՝ թողեալ զորոմս խռովութեանց :

Հակառակորդք յեղաշրջեալ զիմաստս առաջարկութեան եւ վարագորեալ խարդաւանօք զիսկական նպատակ եւ զջանսն, առ ի դրդոնել զՀայս, տարաձայնեն տակաւ առ տակաւ, իբր զի Գէորգ Արքեպս. Պատրիարք եւ զօրապետ Միքայէլ Դանիէլեան Լօռու - Մէլիքեան միաբանեալ ի զաղտնի՝ պատրաստեն զծրագիր եւ զառաջարկութիւն միաբանութեան ընդ յունական - ռուսական եկեղեցւոյ, եւ այսպէս շարժեն զգայթակղութիւնս սկսեալ ի 1858 թուականէ եւ հասուցանեն զարձագանս ստապատիր տարաձայնութեանցն մինչեւ յօտարս եւ ի հեռաւորս : Զօրպիսի գայթակղութիւնս արծարծէին մերթ հակառակորդք Գէորգայ մինչեւ յամս 1870 առթիւ կաթողիկոսական ընտրութեան ի 1864-5 ամս, եւ ի պատճառս այլոց խնդրոց :

Օրինակեմք ասդէն զերկուս յօդուածս ի Մասեաց Աղաւնոյ հրատարակելոյ ի Թէոդոսիա յապացուցութիւն բանից մերոց եւ ի յանդիմանութիւն անխիղճ հակառակորդաց :

Վերնագիրն առաջնոյ յօդուածոյ է այս. Լօռու Մէլիքեանց գորավարին նամակը .

«Քաջ եւ անուանի Հայկազն զօրապետը Միքայէլ Տարիէլեան Լօռու-Մէլիքեանց (որ եւ Լորիս-Մէլիքով) զեղեցիկ եւ զօրաւոր պատասխանով մը հերքեր է Օղեսայի ռուս լրագրոյն՝ իրեն այս «տարի դէպի Պոլիս ըրած ճանապարհորդութեանը համար տուած

«դռնհկական լուրերը: Արդէն Մասիսը Պոլսոյ անդդիական լրագրի
 «տուած յեղակարծ տեղեկութիւններուն անհիմն լինելը ցուցուցեր
 «էր, մեր Ծիածանն ալ իր ուսերէն մասին մէջ Օդեսայի լրագրոյն
 «այս կողմանէ ըրած սխալները քանի մը խօսքով ուղղեր էր, բայց
 «մեծ ուրախութիւն է մեզի տեսնելը որ քաջ զօրապետը ինքնին պար-
 «զեր է ճշմարտութիւնը ի յանդիմանութիւն խռովասէր կամ չարա-
 «միտ հակառակորդաց: Դիտմամբ կը բանեցնեմք հոս խռովասէր բա-
 «ուը, վասն զի յայտնի կը տեսնեմք որ այն անդդիական լրագիրը եւ
 «Օդէսայի թղթակիցը Աղզին մէջ նոր խռովութիւն եւ անհիմն կաս-
 «կածներ սերմանելու մտքով կը հրատարակեն այսպիսի լուրերը: Օ-
 «րինակի համար, Հայոց եւ Յունաց Պատրիարքները քրիստոնէական
 «քաղաքավարութեամբ իրարու հետ յանկարծ կը տեսնուին, — իսկոյն
 «պատրաստ են պապականն ու բողոքականը Հայուն ահանջէն վար
 «ըսելու, ոմանք նաեւ իրենց լրագրացը մէջ հրատարակելու, թէ Յու-
 «նաց միտքը Հայերը յոյն դարձնելն է...: Բայց փա՛ռք Աստուծոյ որ
 «Հայն ալ խելք ունի, եւ Չմիւռնիոյ Արշալոյսին պէս ու Պոլսոյ Մա-
 «սիսին պէս լրագիրները, եւս եւ մանաւանդ Ջատագովներն ալ պա-
 «կաս չեն, որ կարող են իրենց Աղզին պատիւը արժանաւորապէս
 «պահպանել ու պաշտպանել: Լոուս Մէլիքեանց զօրավարին նամակը
 «հա՛ա միայն անոր համար կը թարգմանեմք ու կը հրատարակեմք
 «հոս որ մեր աղղութեան թշնամիներն եւս, որ ուսերէն բնագիրը
 «չեն հասկնար, կարգան ու խրատուին:

« Պարոն. — Ձեր հրատարակած Օդեսայի լրագրոյն 46 թուահա-
 « մարին մէջ Պոլսոյ թղթակցէդ նամակէն առնուած լուր մը կարգա-
 « ցի Մեղիխով ըսուած զօրավարի մը վրայ: Եւ որովհետեւ Կովկա-
 « սու երկիրը Մեղիխով զօրավար չկայ, իսկ ի Պօլիս այն ատենները
 « ես կայի Լորիս-Մեղիքովս, անոր համար տեղեկութիւնը իմ վրաս
 « կառնում:

« Աչքիս չէի ուղեր հաւատալ՝ երբ կարդացի այն թուահամարին
 « մէջ որ իբր թէ իմ Տաճկաստան երթալու նպատակն է եղեր եր-
 « կու եկեղեցեաց մէջ միաբանութիւն ընել... Յետոյ, առաջին լուրը
 « փոխելով, եւ իբրեւ անոր սխալը շտկելու մտքով, ձեր լրագրոյն
 « 52 թուահամարին մէջ տպուած է թէ ես կաշխատեմ եղեր էջմիա-
 « ծընի եւ վանայ Կաթողիկոսութիւնները միաւորել, այնպէս որ
 « առաջինին տրուի բոլոր Հայոց ազգին վրայ հոգեւորական իշխա-
 « նութիւնը, իսկ երկրորդին բոլոր աշխարհական իշխանութիւնը: —
 « Շատ այլանդակ մտածութիւն. մի՞թէ կարելի բան է որ օտար տէ-
 « րութեան հպատակ մարդ մը ուրիշ թագաւորութեան տակ եղած
 « պատրիարքութեան մը աշխարհական գործերուն խառնուի »:

« Իմ սիրտս ամենեւին չցաւիր այսպիսի լուրերու վրայ, վասն
 « զի խելացի մարդը չհաւտար անոնց, եւ զիտէ թէ անոնք ամենեւին
 « չեն յարմարիր՝ ոչ իմ վիճակիս, եւ ոչ ունեցած ջերմեռանդութեա-
 « նըս այն դաւանութեան, յորում ծնած եմ, ըստ այս անհիմն լուրերը
 « անտարակոյս իմ հաւատակից եղբարցս սրտին մէջ դանազան կաս-
 « կածներ պիտի ձգեն՝ թէ հոս Ռուսաստան եւ թէ Տաճկաստան :
 « Հրամանքդ լաւ պէտք է հասկնաս, պարոն խմբագիր, թէ ես ամե-
 « նեւն յօժարութիւն չունիմ որ իմ անունովս եւ ոչ ամենափոքր բա-
 « րոյական անհանգստութիւն մը պատճառէ իմ հաւատակիցներուն՝
 « ձեր թղթակցին անխոհեմութիւնը, եւ ահա անոր համար գրիչը
 « կառնեմ որ եղածը ճշմարտութեամբ պատմեմ ու անհիմն մեկնա-
 « րաբանութիւնները հերքեմ : »

« Անցած տարի՝ ես իբրեւ լուսաւորչական հայ՝ յուղարկեցայ
 « Կոստանդնուպօլիս ընդ առաջ եւ յուղեկցութիւն ի Կովկաս նոր-
 « ընտիր կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց Մատթէոսի, որով մեր տէ-
 « րութիւնը փափաքեցաւ պատիւ ընել Վեհափառ Հայրապետին աս-
 « տիճանին եւ Աղբիւս Հայոց իսկ այս տարի դնացի հոն՝ մեր երկրէն
 « փոխադրուող Չերքէզներուն գործերը կարգի դնելու համար, եւ ոչ
 « թէ եկեղեցական ո՛րեւիցէ խնդրոյ վրայ խօսելու մտքով : »

« Ահա այսչափ բան միայն կրնար եւ պարտական էր ըսել ձեր
 « թղթակիցը իմ Պօլիս երթալու վրայ : Չեմ ուզեր քննութեան ել-
 « նել թէ ինչ աղբիւրներէ կառնու նա ձեզի տաւ տեղեկութիւնները,
 « արդեօք Տաճկաստանի ալլալեզու չուկաներէն թէ հոն տպուող
 « օտարազգի լրագիրներէն, որ վաղուց ծանօթ են մեզի իրենց ան-
 « ճոռնի սուտերովը եւ մեր կողմերուն վրայ ունեցած կատարեալ
 « տգիտութեամբը : Ինչ եւ իցէ, կը խնդրեմ պարոն՝ որ այս լուրերուն
 « ստոյգ միտքը դուրս հանես եւ այս նամակս լրագրոյդ մէջ հրա-
 « տարակես : Մնամ . . . եւ այլն :

Միքայէլ Լոու - Մելիքեանց»

(1860, Յունիս 14, Մասեաց Աղաւնի, էրես 120)

Դարձեալ ի նորին հանդիսի, ընդ վերնագրովս Փարիզ լրագրին տեղեկութիւնները :

« Փարիզ անունով լրագիրը իւր անքաղաքագէտ եւ անդոյշ
 « ոճոյն պատճառաւ չկարենալով կանոնաւոր կերպով մտնել Ռու-
 « սաստան, անոր քանի մը յօդուածներուն օրինակները ատեն ատեն
 « կհասնին մեր ձեռքը, եւ օրէ օր աւելի յայտնի կընեն մեզի անոր
 « խելճ խմբագրութեանը պէս՝ թղթակիցներուն ու խմբագիրներուն
 « ալ խղճալի մարդիկ լինելը : Խղճալի կըսեմք՝ նոցա ցուցուցած

« միամտութեանն ու տղիտութեանը համար, իսկ եթէ չարամտու-
« թեամբ է գրածնին, ինչպէս որ բաւական տեղի կայ կասկածելու,
« պէտք է ըսեմք նաեւ ատելի եւ զգուշալի...»

« Մենք ուղեւով փոքր ինչ պատիւ ընել լրագրին, եւ հերքել ա-
« նոր թղթակցութիւններուն անհիմն ու անպատկառ զրուցուածքը,
« որով կպնդեն որ իբր թէ հայագգի զօրավար մը եւ քանի մը ազ-
« գալաւ (լրագրին տուած յիշոցքն է) ամիրաներ ու եկեղեցական-
« ներ՝ միտք ու ջանք ունեցեր են մօտ տարիներս՝ Հայոց եւ Յու-
« նաց եկեղեցիները միացնելու, կըսեմք թէ այն դիտաւորութիւնը
« կամ ջանքը սոսկ եղջերուաքաղ կամ խրտուիլակ մըն է՝ մեր բա-
« ըմբիտ ժողովուրդները չփոթելու մտքով՝ քանի մը չարամիտներէ
« հնարուած, ու Փարիզ անուանեալ լրագրին մէջ միամտութեամբ
« կամ չարութեամբ հրատարակուած»:

« Բայց որովհետեւ այս խօսքն ալ կըսէ լրագիրը յանդգնաբար,
« — այսինքն «Երկու տողին մեծաբան սնոտեաց բարբառով» հեղի-
« նակին ոճովը, թերեւս եւ բերնովը, թէ «եթէ նորէն տարածեն
« այդ սուտ խօսքերը թէ բնաւ Յունաց եկեղեցւոյն հետ միաւորու-
« քեան խօսք չէ եղած, այն ժամանակ ինքը Վեհ. Ս. Կաթողիկո-
« սը պիտի ստիպի չըջաբերական հանել ու եղելութիւնը մի ըստ
« միջէ պատմել», ահա մեք ստուգիւ գիտնալով որ Վեհափառ Կա-
« թողիկոսին անունը այս բանին մէջ զուր տեղը եւ յանդգնաբար
« մէջ բերուած է, — ահա մեք՝ կըսեմք եւ կը կրկնեմք թէ ԲՆԱԻ
« ՅՈՒՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ՀԵՏ ՄԻԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ԽՕՍԲ ԶԷ ԵՂԱՄ:
« Տեսնենք թէ երբ պիտի հրատարակէ անուանեալ Փարիզը այն
« չըջաբերականը զոր ինքը կըսէ թէ Վեհափառ Կաթողիկոսը հա-
« նելու պիտի ստիպի (չգիտեմք յուսմէ)»:

« Արդեօք բարեսէր ընթերցողը աւելի իրաւունք չունի՞ր յուսա-
« լու որ Սրբազան Կաթողիկոսը այդպիսի լիբր եւ խռովարար լրա-
« գրացոյց դէմ կամենայ հանել վաղ կամ անագան իրեն պատկառե-
« լի չըջաբերականը»:

« Այսպիսի լրագրաց մէկն է ահա նաեւ Պօլսոյ Մեղու անուանեալ
« անոճ եւ չարաթոյն հանդէսը, որ — ինչպէս այդ օրերը ստուգե-
« ցինք — երդում ըրեր է եղէր որ ազատութեամբ (այսինքն լրբու-
« թեամբ) գիր անցընէ ու հրատարակէ, առանց բնաւ քննելու, ո՛ր-
« եւիցէ չարախօսութիւն եւ զրպարտութիւն, մանաւանդ թէ ընդ
« դէմ եկեղեցականաց Ազգիս առհասարակ՝ հեռաւորաց եւ մերձա-
«ւորաց, կենդանեաց եւ ննջեցելոց»:

(Մասեաց Աղաւնի, Թէոդոսիա, 1861, Մայիս 10, երես 120) .

Այսպէս ուրեմն ոչ դադարէին հակառակորդը անբարեմիտք յար-

ծարձելոյ զղբարարութիւնս այսպիսիս համաձայն նպատակաց իւրեանց՝ քմահաճոյլց եւ շահուցն յորժամ դտանէին զառիթս կամ պէտըս ունէին, զոր ոչ մոռանային փորձել մանաւանդ եւ յաւէտ ընդ դէմ Գէորգայ, որպէս փորձեցին անբարեմիտք առթիւ կաթուղիկոսական ընտրութեան յամսն Տեառն 1844-1866:

Վասն որոյ առիթ պատեհ եղեւ եւ բարեւոք արար, զի Տ. Գէորգ Ս. Արքեպիսկոպոս երբեմն Պատրիարք բողոք կալաւ առ Տ. Պօղոս Արքեպս.— Պատրիարք եւ եթող զհատուած ինչ պատմական եւ կարեւորագոյն, որպէս տեսցի ի պատճենէ բողոքագրոյն զոր ամփոփեմք աստանօք ի տեղեկութիւն ապագայից եւ ի դուռնաքեայ բացատրութիւն երկուց յողուածոցդ եւ տարաձայնութեանց:

« Առ Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք, առ Աստուածասէր գերանդամս Խառն ժողովոյ եւ առ Ազգ. Երեսփոխան յարգելիս »:

« Ամենապատիւ Սրբազան Եղբայր ի Քրիստոս: Տ. Պօղոս Արքեպիսկոպոս, Պատրիարք Հայոց Կոստանդնուպօլսոյ

« Որ ի հոգեւոր ծառայութիւն Ազգին ուխտէ զանձն առաջի
« Աստծոյ, նուիրական պարտաւորութիւն է նմին ըստ անստերիւր
« ճշմարտութեան եւ ուղղափառ դաւանութեան Հայաստանեայց
« Սուրբ Եկեղեցւոյ ծառայել սիրով յօգուտ Ազգին ըստ հոգւոյ եւ
« ըստ մարմնոյ, եւ համբերել տանել մանաւանդ հալածանաց եւ նա-
« խատանաց՝ որպէս արժանն է ծառայի եւ աշակերտի Քրիստոսի:
« Ուստի եւ մեք ջան ի դործ արկեալ յամենայնի ըստ այսմ կատա-
« ըել զպարտաւորութիւնս մեր զայս զմեծ՝ յիրաւի համբերել համ-
« բերէաք առանց վրէժխնդրութեան եւ ոխակալութեան, որ ինչ նա-
« խատինք եւ անուանարկ քարաձգութիւնք զմէնջ լինէին երբեմն
« յոմանց, մինչեւ անգամ պատասխանուոյ արժանի առնել չախորժե-
« լով՝ ներողամիտ իսկ լինէաք այնպիսեացն »:

« Եւ թէպէտ ի 104 թիւն Մանգումէի ի դէպ եղեւ մեզ ի շարս
« եօթն ընտրելի եպիսկոպոսաց ընթեռնուլ անպատեհս եւ զմէնջ,
« զուցէ առաւելագոյն քան զայլոցն, սակայն ոչ փոյթ արարաք, զի
« զբաղեալ զոչով ի շինութեան զպրոցիս եւ սրբոյ եկեղեցւոյս եւ
« այլոց ազգային բաղմասխուռն գործոց հրկիզեալ ժողովրդեանս
« (Պրուսայու)՝ չունէաք երբեք ժամանակ եւ միջոց ունկն մատու-
« ցանել այնպիսի աղճատարանութեանց: Եւ թէ զի՛նչ ինչ գրեալ
« իցէ զմէնջ Ծիլն Աւարայրի՝ չկարացաք իմանալ զայնս առ ի չգոյ՛
« յիշեալ օրագրին ի քաղաքս »:

« Բայց քանզի անստորագիր քննիչն այն հանգամանաց եպիս-
« կոպոսաց յայտնադոյնս բացատրեալ է գնոյն բան «Աւարայրի Ծի-
« լին» ի 129 թիւն «Մանգումէի», վասն որոյ ի տեսանել մեր զայն

« Եւ յընթեռնուլ՝ վիրաւորեցաք յոյժ, ոչ առ այլ միտս՝ որպէս թէ
 « վրիպեալ գտաք ի յուսոյ եւ այլն, այլ զի եպիսկոպոսական սուրբ
 « կարգն լեալ էր խաղալիկ ի ձեռս այնպիսեաց, որ ազգասիրական
 « դիմակաւ յանդգնէին զրպարտել յանիրաւի զպաշտօնեայս Տեառն
 « մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որոյ իբրեւ անարժան սպասաւոր փու-
 « թացայ յայս նուազ բողոքել առ Սրբազնութիւն ձեր եւ առ արդա-
 « լազատ անդամս Խառն Ժողովոյ Զերդ միջոցաւ, որպէս զի որով
 « եղանակաւ եթէ արժան իցէ՝ բարեհաճեսցիք քննելով զբանս զըր-
 « պարտութեանց ի վեր ածել զճմարտութիւնս»:

« Զնոյն բան բացատրութեան զրպարտէին այնորիկ անշուշտ ըն-
 « թերցեալ է եւ ձերդ Սրբազնութիւն, որով ընդհանուր աշխարհի
 « յայտ առնէր զմէնջ լինել անհաւատարիմ Սրբոյ Եկեղեցւոյ եւ Աղ-
 « զին, որպէս թէ առ պատրիարքութեամբ մերով միացեալ իցեմք
 « ընդ ժէնէրալ Մէլիքովն առնել փոփոխութիւն ինչ ի ճմարիտ դա-
 « ւանութիւնս մեր եւ այլն, եւ այլն, բայց այս բան՝ զոր անստո-
 « բազիր նամակն ի բերանոյ «Ծին Աւարայրի» խօսի՝ սուտ է բո-
 « լորովին եւ անիրաւ զրպարտութիւն: Այդպիսի առաջարկութեանս
 « ինդիր ոչ երբեք եղեալ է, այլ այն ի կողմանէ Ազգայնոց առ մեզ
 « առ պատրիարքական դիւանն մատուցաւ խորհրդով եւ գիտութեամբ
 « հանգուցեալ Ս. Կաթողիկոսին, զոր եւ մեք առաջի եղաք յայն-
 « ժամ անդամոց Հոգեւոր եւ Գերագոյն Ժողովոց ի քննութիւն, եւ
 « այն իսկ դժկամակութեամբ, մինչեւ առիթ լինելոյ ընդ աւիամբ
 « հայելոյ ի մեզ Հանգուցելոյն: Խորհուրդ ի մէջ ասեալ կրկին Ժո-
 « ղովոցն Յանձնաժողով իմն հաստատեցին, յորում յետ ի սրբազը-
 « րութեան ածելոյ զնոյն տետրն առաջարկութեան իբրեւ ներկայա-
 « ցուցին մեզ՝ բազում ինչ եւ մեք՝ յապաւեցաք անտի: Ապա յընդու-
 « նել եւ ի ստորագրել յիշեալ կրկին Ժողովոց՝ մեք իսկ ստորագը-
 « րեցաք ի հաստատութիւն: Ահա, այս է զորմէ ծածուկ դաշնադը-
 « րութիւն ասէ լինել: Զի որ ինչ ազգային Ժողովով քննեալ, սրբա-
 « զըրեալ եւ ստորագրեալ է, զիմ^ը կարէ ծածուկ դաշնագրութիւն
 « կոչել: Ուրեմն սուտ է այս բան, եւ բոլորովին զրպարտութիւն:
 « Նա զի ի տետրն յայն չերեւէին երբեք հետք կամ նշմարանք ան-
 « դամ կրօնափոխութեան: Բայց եթէ ի թիւր մեկնութիւնս զառա-
 « ծանիցի ոք՝ չունիմք ինչ ասել առ այն, զի եթէ ոչ թիւր մեկնէին
 « եւ բանք Սրբոյ Աւետարանին, չերեւէին երբեք զանազան աղանդա-
 « ւորք ի միջի»:

« Ապաքէն վկայեացեն ստութեան Աւարայրի Ծիլին եւ հետեւո-
 « զաց բանի նորա անդամք հոգեւորական եւ Գերագոյն Ժողովոց
 « այնր ժամանակի, յորոց եթէ ոմանք կնքեցին զմահկանացու ըն-

« Թացս կենաց իւրեանց, այլ բարերադէպարար բաղումք վայելեն ի
« կենդանութեան, զորոց անուանս չէ հարկ գրել մի առ մի, ըստ
« որում ներկայացուցէ զայնս արձանադրութիւն սրատրխարքական
« զիւանին»:

« Եւ յերաւի ասելով, դարձեալ անվայել համարէաք մեզ, նա-
« մանաւանդ դայտու միջոցաւ գրել ձեզ դայամ ամենայնէ, որպէս զի
« մի՛ կարծիս զմէնջ տայցեմք, իբր առ վրիպելոյ յուսոյն մերոյ մը-
« տաբերեալ ի բողոքս յայս, ոչ ինչ փոյթ է մեզ եւ չկարէ գէթ եւ
« դուզնաքեայ ցաւ իմն պատճառել, զի ոչ բնաւ թեկին ածեմք դա-
« ւադութեանց եւ զիշխանութեանց, այլ վասն յանիրաւի անուա-
« նարկութեանս պարտաւորեմք բողոքել: Առ իմէ՞ ալլեքան զրպար-
« տութիւն զմէնջ, ո՞չ ապաքէն առ նախանձու եւ չարամտութեան.
« ա՞յս իցէ վարձ հաւատարիմ ծառայութեանս մերոյ զոր ծառայե-
« ցաք Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգին իմոյ սիրայնոյ, եւ ընդէ՞ր լիցի
« զծառայութիւն մեր համարել մատնութիւն, դհարադատութիւն մեր
« գրել անհարադատութիւն, եւ այսպէս նշաւակ առնել զանուն մեր
« ընդ ամենայն աշխարհ: Քա՛ւ՛ ասել զանձնէս կատարեալ ըստ ա-
« մենայն մասին, զի չէ ի մեզ ոգի հրեշտակաց, այլ յամենայնի
« դուն գործեցաք եւ գործեմ ըստ մերովսանն այնպէս գնալ, որպէս
« արժանն է հաւատարիմ պաշտօնէի Ս. Եկեղեցւոյ Քրիստոսի, բայց
« այս յանհարինս խոցեալ եւ կարելիք վշտացուցեալ զսիրտ մեր
« եւ հոգի՝ տրամեցաք յոյժ յոյժ, զոր չէ գրչիւ նկարագրել ըստ ար-
« ժանւոյն աստանոր»:

« Արդ ոչ կամելով անստորագիր նամակադրողին եւ «Աւարայ-
« ըի Ծիլ»-ին զրպարտութեանց ի ձեռն այլոց օրագրաց առնել պա-
« տասխանի, ահա իբրեւ Եպիսկոպոս Ազգին բողոքեմ սրբազնութեան
« ձերում, որ ունեքդ այսօր զպատիւ Պատրիարքական Իշխանութեան
« Հայոց հպատակելոց Օսմանեան մեծագոր Տէրութեանս, եւ ընդ
« ձեզ՝ Մեծ. անդամոց Երեսի. Ժողովոյն, զի խառն Ժողովով եւ
« կամ յատուկ Յանձնաժողովի ի քննութեան առեալ զբանս
« յիշեալ զրպարտչացն, չնորհ արասջիք ի վեր հանել զճճարտու-
« թիւն եւ զարդարութիւն: Զի եթէ իրաւացի իցեն բանք Ծիլին եւ
« արբանեկաց գորա՝ ես ինքնին ամենայն զովութեամբ դատայց չը-
« նորհազարդ ջանից նոցա, զի ջանան հրապարակաւ ծանուցանել
« զվնասակարս Սրբոյ Եկեղեցւոյ եւ Ազգին: Ապա թէ ոչ՝ քերեսցի
« այս աղտ ի մէնջ հրապարակաւ եւ պաշտօնական կերպիւ, եւ
« յայտնի եղիցի զի նոքին ինքեանք զրպարտիչքն են մատնիչ Ազգին,
« խանդարիչք Սրբոյ Եկեղեցւոյ օրինացն, որ առ սէր անձնական
« օգտի իւրեանց ոչ՞խղճեն բնաւ խաղալիկ առնել ի ձեռս իւրեանց
« զեկեղեցին եւ զեկեղեցականս, մինչեւ զսուրբ հաւատս անգամ»:

« Ի սէր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի դարձեալ խնդրելով
 « Ի Ձերդ Սրբազնութենէ եւ ի մեծապատիւ անդամոց Խառն եւ Ե-
 « բեմի. Ժողովոց դատ առնել ընդ մեզ եւ ընդ զըսարտիչս մեր, մը-
 « նա՞ք Սրբոյ Եկեղեցւոյ պայծառութեան յաւէտ ջանախնդիր, յա-
 « ռաջադիմութեան Ազգիս հոգեւտենջ խանդակաթ, եւ երջանիկ բա-
 « բեմասնութեանց Սրբազնութեան Ձերոյ ցանկացող եւ աղօթարար
 « նախկին Պ. Կ. Պօլսոյ

Գէորգ Արքեպիսկոպոս Պրուսայու» :

1866 Յուլիս 30, ի Պրուսա.

Հակառակ այսմ խնդրոյ Տ. Գէորգայ Եպսի ոչ կարգեաց Պատ-
 րիարքարան զքննութիւն եւ ոչ հրատարակեաց զհերքումն պաշտօնա-
 կան, դուցէ ոչ դտեալ ի սրատրիարքական զիւանատան զարձանա-
 դրութիւն եւ զծրագիր առաջարկութեան, որպէս եւ մեք հետազօ-
 տեցաք բազմօք առ ի առնուլ զպատճէնն, եւ ոչ դտաք, մանաւանդ
 ընկալաք զպաշտօնական պատասխանիս, զի անհետացեալ են համօ-
 բէն ամենայն արձանագրութիւնք եւ զիւանական դործք Պատրիար-
 քարանի եղեալքն նախքան զհաստատութիւն Աղղ. Սահմանադրու-
 թեան, թէպէտ կատկածիմք մեք եւ ընդ պահպանութեանս կարեւոր
 դործոց եւ արձանագրութեանց՝ թղթոց եւ որոշմանց եւ այլոց եւ
 այլոց ձեռագիր մնացելոց յաւուրս Սահմանադրական վարչութեան,
 եւ ունեմք զապացոյցս :

Արդ գտեալ ի մէջ թղթոց Հոգելոյս Հայրապետի Տ. Գէորգայ
 Դ. զպատճէն առաջարկութեան ըստ կրճատեալ ծրագրի, բաւական
 համարեմք զոր զրեցաք, եւ յաւելումք աստ զոր գտաք.

Ահաւասիկ :

« Սրբազան Մատթէոս Ա. Կաթողիկոսի Հրաւիրակ եկած Մա-
 « կար Եպս. եւ Մկրտիչ վարդապետ (Բարամեան) Միաբանի Ս. Էջ-
 « միածնի եւ ձենեռալ մայիօր Միքայէլ Լօռու Մելիքեան Հայկա-
 « զուն զօրապեան Կովկասու բանակին ոռւսաց եւ իւր թիկնապահ
 « հազարապետ Միքայէլ Միանսարեան, եւ խորհրդական Ղորչադօֆ
 « ատենադալիրն, որք 1859 Ապրիլ 20ին խրկիւմած էին ի կողմանէ
 « Աղեքսանդր Բ. Կայսեր, եւ ի կողմանէ Պարեանդալքի (Պարեա-
 « թինսքի) ընդհանուր կուսակալին Կովկասու, յայնժամ Աղգայինքս
 « որ ի Կոստանդնուպօլիս միաբանեալ Աղգային Ժողովով խորհեալ
 « պատշաճ համարեցաւ (ն) խնդիր եւ յայտարարութիւն մի առաքել
 « ի Ս. Սինօղն որ ի Մայր Աթոռն Ս. Էջմիածին : Եւ 1859 Մայիս
 « 11ին զրեցաւ ըստ ներքոյ զրեալ օրինակին, եւ Մայիս 15 յանձնե-
 « ցաւ Լօռու Մելիքեան զօրապետին, որպէս զի անկորուստ մատուս-
 « ցէ Սինօղին, եւ զպատշաճն ըստ իւրումն խոհականութեանն տնօ-

« րինեսցէ յօգուտ Սր. Եկեղեցւոյ եւ Աղղին համայն: Ահա օրինակն:

« Խնդիր եւ առաջարկութիւն ի դիմաց Հոգեւորականաց եւ Ժո-
« ղովրդականաց բնակելոցս ի Տաճկաստան առ Սր. Սինօղն Արա-
« րատեան Մայր Աթոռոյ Սր. Էջմիածնի, որպէս զի յարաբերութիւն
« մեր ընդ Սրբոյ Աթոռոյն որ առ ժամանակ մի դադարեալ էր (ի
« 1827է ց1842-6. Վ.Ե.Մ.) սկիզբն առցէ ի շարունակել անընդմէջ
« եւ սիրտանու (^{օր}), որպէս եւ էրն կանխաւ:

« Ա.— Ընտրութիւն Կաթողիկոս Հայրապետի Հայոց, յորժամ պա-
« րապեցէ Աթոռն, լինիցի ըստ Սահմանադրութեանն որ հաստատե-
« ցաւ առ Հայրապետութեամբ Տ. Տ. Յովհաննու Կարբեցւոյ (1834-
« 6. Վ.Ե.Մ.):

« Բ.— Սրբազան Սինօղն Սր. Էջմիածնի ունիցէ դերկոտասան Ան-
« դամս, որոց վեցն իցէ ի Ռուսաստանէ՝ ներկայացուցանել զուխտ
« Հայ Եկեղեցւոյ Ռուսաստանի: Զորս ի Տաճկաստանէ՝ ներկայա-
« ցուցանել զուխտ Հայ Եկեղեցւոյ Եղեւոյ ի նմա: Մի՛ ի Պարսկաս-
« տանէ: Եւ միւս եւս ի զաղթելոց Ազգայնոց յարեւմուտս ի Մօլտո-
« վալաքիա, ի Սուչովա եւ յայլուր, ուր գտանիցին ի լուսաւորչա-
« կրօն Ազգայնոց:

« Գ.— Սրբազան Կաթողիկոսն Սրբոյ Էջմիածնի, առաքեսցէ
« զարժանաւոր եկեղեցական ոք ի Կոստանդնուպօլիս՝ փոխանորդ
« Արարատեան Մայր Աթոռոյ՝ լինել օգնական հոգեւորական կա-
« ռավարութեան Ազգայնոց ի Տաճկաստան, եւ Անդամ Հոգե-
«ւոր Ժողովոցն Կոստանդնուպօլսոյ, եւ յօգակապ սիրոյ եւ
« միջնորդ յարաբերութեանց ընդ Կաթողիկոսական Մայր Աթոռն
« Սրբոյ Էջմիածնի, եւ ընդ Պատրիարքական Աթոռն Կ. Պօլսոյ: Խոր-
« շեալ ի յուզմանց անհամաձայնութեանց ընդ քաղաքական եւ ընդ
« եկեղեցական իշխանութիւնս եւ ցորչալի է ի փոխանորդութեան
« Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի ի Կոստանդնուպօլիս, անհնարին
« լինիցի ի նմին պաշտամանէ իւրմէ բարձրանալ ի Պատրիարքութիւն
« Պօլսոյ, բայց եթէ յետ ելիցն ի փոխանորդութենէ եւ երթալ դա-
« դարելոյ իւրոյ ի Մայր Աթոռն դամ երիս, այնուհետեւ մարթ է
« Ազգին ընտրել եւ կարգել զնա Պատրիարք Կ. Պօլսոյ:

« Դ.— Իշխան է Սրբազան Կաթողիկոսն գումարել Ազգային
« Ընդհանուր Ժողով՝ վասն վերանորոգութեանց օրինաց եւ կանո-
« նաց եւ աւանդութեանց սահմանելոց ի նախնի սրբոց հարց եւ
« Ժողովոց:

« Ե.— Գերագոյն իշխան է ի Հայաստանեայց Եկեղեցւոջ՝ ի դատել
« զանհնազանդս եւ զմոլորեալսն եւ զայնոսիկ՝ որք զանցանեն զօ-
« րինօք, եւ զքամառեալս ի մոլորութեան եւ զոր ոչ անսան օրինա-
«ւոր Եպիսկոպոսի իւրեանց՝ եւ վճռոյ հոգեւորական Ժողովոյն: